IMPLIKATURA VA PRESUPPOZITSIYANING MEDIA MATNLARDA IFODALANISHI

Ilhomova Marg'uba Anvarbek qizi
Navoiy davlat universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya

Mazkur tezisda ingliz tilidagi media matnlarda implikatura va presuppozitsiyaning ifodalanish xususiyatlari pragmalingvistik nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Zamonaviy media diskursda axborot faqat bevosita, ya'ni eksplisit shaklda emas, balki kontekst asosida anglashiladigan implisit ma'nolar orqali ham uzatiladi. Implikatura va presuppozitsiya ana shunday yashirin ma'nolarni shakllantiruvchi muhim pragmatik vositalardan hisoblanadi. Tadqiqotda implikaturaning kontekst, nutq vaziyati va kommunikativ maqsad bilan bog'liqligi, presuppozitsiyaning esa muayyan leksik va grammatik birliklar orqali yuzaga kelishi yoritiladi. Shuningdek, media matnlarda implikatura va presuppozitsiyaning axborotni ixcham ifodalash, baholash, auditoriya e'tiborini boshqarish hamda muayyan mazmunni anglashga yo'naltirishdagi funksiyalari ochib beriladi. Ushbu pragmatik hodisalarni o'rganish B2 darajadagi talabalarning pragmalingvistik kompetensiyasini rivojlantirish uchun muhim lingvodidaktik imkoniyat sifatida asoslanadi.

Kalit so'zlar: media matn, media diskurs, implikatura, presuppozitsiya, pragmatika, pragmalingvistika, implicit ma'no, pragmalingvistik kompetensiya, B2 daraja.

Kirish

Bugungi globallashuv va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi natijasida media vositalari chet tilini o'rganuvchilar uchun muhim autentik til manbalaridan biriga aylanmoqda. Yangiliklar, intervyular, tahliliy maqolalar, teleko'rsatuvlar, podkastlar va internet nashrlarida qo'llaniladigan til birliklari real kommunikativ vaziyatlarda shakllanganligi bilan ajralib turadi. Shu sababli media matnlarni o'rganish nafaqat lingvistik birliklarning shaklini, balki ularning pragmatik mazmunini ham anglash imkonini beradi.

Xorijiy tilni egallash jarayonida o'rganuvchining faqat grammatik va leksik bilimlarga ega bo'lishi samarali kommunikatsiya uchun yetarli emas. Til birliklarining kontekstual ma'nosini, so'zlovchining kommunikativ maqsadini, bevosita ifodalanmagan mazmunni ham anglay olish muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, B2 darajadagi til o'rganuvchilar autentik media matnlar bilan ishlash jarayonida turli implisit ma'nolarni anglash zaruratiga duch keladilar. Pragmatik ma'noning muhim ko'rinishlaridan biri implikatura, ikkinchisi esa presuppozitsiya hisoblanadi. Mazkur hodisalar orqali kommunikativ mazmunning bir qismi bevosita ifodalanmaydi, balki o'quvchi yoki tinglovchi tomonidan kontekst, til birliklari va umumiy kommunikativ bilimlar asosida tiklanadi.

Implikatura tushunchasi va uning media matnlardagi ifodasi

"Implikatura" tushunchasi pragmatika fanida, avvalo, H. P. Grice tadqiqotlari bilan bog'liq. Grice nazariyasiga ko'ra, kommunikativ jarayonda so'zlovchi tomonidan aytilgan mazmun bilan uning nazarda tutgan qo'shimcha ma'nosi har doim ham aynan bir xil bo'lavermaydi. Ayrim hollarda tinglovchi yoki o'quvchi kontekst va kommunikativ vaziyat asosida aytilgan fikrdan tashqari qo'shimcha ma'noni ham anglaydi. Masalan, ingliz tilidagi media matnda:

"The minister answered some of the questions."

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

("Vazir savollarning ayrimlariga javob berdi.") jumlasi bevosita vazirning ayrim savollarga javob berganini bildiradi. Biroq *some* ("ayrim") birlikdan foydalanish orqali vazir barcha savollarga javob bermagan, degan qo'shimcha ma'no yuzaga kelishi mumkin. Ushbu ma'no gapda bevosita ifodalanmagan bo'lsa-da, kontekst asosida auditoriya tomonidan anglanadi.

Yana bir misol:

"The spokesperson addressed some of the concerns."

("Matbuot kotibi ayrim xavotirli masalalarga to'xtaldi.")

Mazkur jumla ham barcha muammolar ko'rib chiqilmaganligi haqidagi qo'shimcha ma'noni yuzaga keltirishi mumkin. Demak, media matnda tanlangan leksik birlikning o'zi qo'shimcha pragmatik mazmunni shakllantirishga xizmat qilmoqda. Media diskursda implikatura, ayniqsa, baholash va munosabat bildirish jarayonida faol qo'llanadi. Masalan:

"The official arrived almost two hours late."

("Amaldor deyarli ikki soat kechikib keldi.")

Gapning literal mazmuni amaldorning kechikib kelganligini bildiradi. Biroq muayyan kontekstda *almost two hours late* birikmasi amaldorning mas'uliyatsizligi yoki vaziyatga yetarlicha jiddiy yondashmaganligi haqidagi salbiy bahoni anglatishi mumkin. Shunday qilib, media matn muallifi to'g'ridan to'g'ri "The official was irresponsible" demagan holda, auditoriyani muayyan xulosaga olib keluvchi pragmatik mazmunni shakllantiradi.

Presuppozitsiyaning media matnlarda ifodalanishi

Presuppozitsiya – nutq birligi orqali ifodalangan fikrning yuzaga kelishi uchun so'zlovchi yoki yozuvchi tomonidan oldindan ma'lum yoki qabul qilingan deb hisoblanadigan axborotdir. Presuppozitsiya ko'pincha muayyan leksik va grammatik birliklar yordamida yuzaga keladi. Media matnlarda presuppozitsiyaning eng ko'p uchraydigan manbalaridan biri aniq artikl bilan kelgan ot birikmalaridir:

"The government's decision has caused public debate."

("Hukumatning qarori jamoatchilik muhokamasiga sabab bo'ldi.")

Bu gapda *the government's decision* birikmasi hukumat tomonidan muayyan qaror qabul qilinganligi haqidagi axborotni oldindan mavjud deb ko'rsatadi.

Presuppozitsiyani yuzaga keltiruvchi yana bir muhim vosita – **faktiv fe'llar**dir. Masalan:

"The minister admitted that the policy had failed."

("Vazir siyosat muvaffaqiyatsizlikka uchraganini tan oldi.")

Bu gapda *admitted* ("tan oldi") fe'li siyosat muvaffaqiyatsizlikka uchraganligi haqidagi mazmunni presuppozitsiya sifatida shakllantiradi. Shuningdek, **holatning o'zgarishini bildiruvchi fe'llar** ham presuppozitsiya hosil qiladi:

"The company has stopped operating in the region."

("Kompaniya mintaqada faoliyat yuritishni to'xtatdi.")

Stopped fe'li kompaniya ilgari ushbu hududda faoliyat yuritganini anglatadi. Demak, gapning asosiy mazmuni bilan bir qatorda oldingi holat haqidagi axborot ham auditoriyaga yetkaziladi.

Yana bir misol:

"The authorities have resumed the investigation."

("Hokimiyat organlari tergovni qayta boshladi.")

Bu yerda *resumed* fe'li tergov avval boshlangan, keyinchalik to'xtagan va hozir yana davom ettirilayotganini nazarda tutadi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Implikatura va presuppozitsiyaning pragmatik funksiyalari

Media matnlarda implikatura va presuppozitsiyaning qo'llanilishi bir qator kommunikativ va pragmatik funksiyalarni bajaradi. Birinchidan, ular axborotni ixchamlashtirish imkonini beradi. Muallif har bir mazmunni alohida gap orqali ifodalamasdan, ayrim ma'nolarni auditoriyaning inferensial faoliyatiga qoldiradi. Ikkinchidan, mazkur vositalar matnning mantiqiy va semantik yaxlitligini ta'minlaydi. Presuppozitsiya orqali yangi axborot ilgari ma'lum deb hisoblangan ma'lumot bilan bog'lanadi. Uchinchidan, implikatura va presuppozitsiya baholovchi mazmunni shakllantirishga xizmat qiladi. Media matn muallifi o'z munosabatini doimo bevosita ifodalamasdan, muayyan til birliklarini tanlash orqali auditoriyada ma'lum xulosani yuzaga keltirishi mumkin. To'rtinchidan, ushbu pragmatik vositalar auditoriyaning interpretativ faoliyatini kuchaytiradi. O'quvchi yoki tinglovchi nafaqat berilgan axborotni qabul qiladi, balki undagi yashirin mazmunni ham aniqlaydi. Shu jihatdan media matnlar pragmalingvistik tadqiqotlar uchun muhim material hisoblanadi.

Implikatura va presuppozitsiyaning lingvodidaktik ahamiyati

Implikatura va presuppozitsiyani o'rganish ingliz tilini B2 darajada o'qitishda alohida ahamiyatga ega. Chunki ushbu darajadagi o'rganuvchilar autentik matnlarni, jumladan, yangiliklar, intervyular va tahliliy materiallarni mustaqil tushunishlari talab etiladi. Biroq B2 darajadagi o'rganuvchi gapning grammatik tuzilishi va lug'aviy ma'nosini tushungan holda ham uning pragmatik mazmunini to'liq anglamasligi mumkin. Masalan:

"The company has finally admitted its mistake."

("Kompaniya nihoyat o'z xatosini tan oldi.")

Bu gapda *finally* so'zi kompaniyaning xatosini tan olishi kechikkanligini, *admitted* fe'li esa xatoning mavjudligini nazarda tutadi. Demak, o'rganuvchi faqat so'zlarning lug'aviy ma'nosini bilishi bilan cheklanmasdan, ushbu birliklarning pragmatik yukini ham anglay olishi kerak. Shu sababli media matnlar asosida quyidagi topshiriqlarni ishlab chiqish mumkin:

1. Matndagi **ochiq va yashirin ma'nolarni ajratish**.
2. Presuppozitsiyani yuzaga keltiruvchi **leksik birliklarni aniqlash**.
3. Implikaturani hosil qiluvchi **kontekstual omillarni aniqlash**.
4. Gapda nima aytilgani va nima **nazarda tutilganini taqqoslash**.
5. Bir gapning bevosita va implicit variantlarini solishtirish.
6. Muayyan media matn asosida auditoriya qanday xulosaga kelishi mumkinligini izohlash.

Bunday mashqlar o'rganuvchilarda nafaqat matnni tushunish, balki **pragmatik inferensiya qilish**, ya'ni yashirin ma'noni kontekst asosida tiklash ko'nikmasini ham rivojlantiradi.

Xulosa

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, implikatura va presuppozitsiya ingliz tilidagi media matnlarda implicit mazmunni shakllantiruvchi muhim pragmalingvistik vositalardan hisoblanadi. Implikatura ko'proq kontekst, kommunikativ vaziyat va auditoriyaning inferensial faoliyati bilan bog'liq bo'lsa, presuppozitsiya muayyan leksik va grammatik birliklar orqali oldindan qabul qilingan axborotni ifodalashga xizmat qiladi.

Media matnlarda ushbu hodisalarning qo'llanilishi axborotni ixcham yetkazish, matn mazmunini bog'lash, baholovchi munosabatni shakllantirish va auditoriyani muayyan pragmatik xulosaga yo'naltirish imkonini beradi. Shuningdek, implikatura va presuppozitsiya B2 darajadagi ingliz tili o'rganuvchilarining pragmalingvistik kompetensiyasini rivojlantirish uchun samarali o'quv materiali bo'la oladi. Autentik media matnlar asosida implicit ma'nolarni aniqlash, ularni kontekstual jihatdan

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

izohlash va eksplicit hamda implicit mazmunni farqlashga yo'naltirilgan topshiriqlar o'rganuvchilarning pragmatik xabardorligini oshirishga xizmat qiladi. Shu nuqtayi nazardan, media matnlarni pragmalingvistik input manbai sifatida o'rganish va ulardagi implikatura hamda presuppozitsiyani didaktik maqsadlarda qo'llash ingliz tilini o'qitish metodikasining istiqbolli yo'nalishlaridan biri sifatida qaralishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Austin, J. L. (1962). *How to Do Things with Words*. Oxford: Clarendon Press.
2. Brown, G., & Yule, G. (1983). *Discourse Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
3. Fairclough, N. (1995). *Media Discourse*. London: Edward Arnold.
4. Grice, H. P. (1975). Logic and conversation. In P. Cole & J. L. Morgan (Eds.), *Syntax and Semantics 3: Speech Acts* (pp. 41–58). New York: Academic Press.
5. Huang, Y. (2014). *Pragmatics*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press.
6. Levinson, S. C. (1983). *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
7. Levinson, S. C. (2000). *Presumptive Meanings: The Theory of Generalized Conversational Implicature*. Cambridge, MA: MIT Press.
8. Searle, J. R. (1969). *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
9. Yule, G. (1996). *Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press.
10. van Dijk, T. A. (1988). *News as Discourse*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.